

לא!

מנהגו של עולם לפרסם סקירות ומאמרי ביקורת על ספרים חדשים. מקנא אני בכותבים, אך מה אעשה וטרם הספקתי לקרוא ספרים חשובים שפורסמו לפני שנים. ארשה לעצמי לשוחח אתכם כאן על אחד הספרים הישנים האלה. כוונתי ל-"Mind Time" ספר מעניין וחשוב שפורסם לפני כחמש שנים על ידי חוקר המוח בנימין ליֶבֶט (Libet 1916-2007). ליבט הציג בו את מסקנות מחקריו רבי השנים על הממד הזמני של הפעילות המוחית והתודעה.

בעזרת מכשירים שאפשרו לו למדוד אלפיות השנייה חקר ליבט את תגובות המוח לגירויים או חישות, ומודעות האדם לגירויים ולתגובות אלה. התוצאות יצרו תמונה מדהימה. נאייר אותה בדוגמה יומיומית. נהג מיומן יגיב לסכנות המתעוררות בכביש חצי שנייה לפני שהוא יהיה מודע להן. המוח רואה תופעה, מפענח אותה כסכנה, ונותן את ההוראה לגוף לפעול. פעולת המוח קודמת לתודעה! רק אחרי כחצי שנייה, "מספר" המוח זאת לתודעה, ו"כאילו" משתף אותה רטרואקטיבית בהחלטתו. עובדה מופלאה! אילו המוח לא היה פועל באופן אוטונומי זה, היו מתרחשות בכבישים טרגדיות רבות ואיומות יותר מאלו המתרחשות שם היום. מפתיע? רק לכאורה. כל חיינו בנויים על "חינוך" המוח ואילו. אם ארצה לדעת באיזה מקום במקלדת נמצאת אות מסוימת, אצטרך לערוך סימולציה של כתיבה, להפעיל את האצבעות ומתוך כך לענות. ליבט הביא דוגמאות בנאליות פחות. הוא הצביע על הפסנתרנים הגדולים, המתמקדים בביצועיהם ברגשותיהם, כשהאצבעות "הולכות" מעצמם לקלידים הנכונים. תופעות מקבילות עומדות בבסיס משחקים ספורטיביים רבים, טניס למשל, בהם מהירות התגובה היא מדהימה.

המוח קודם לתודעה? רבים רצו להוציא מכאן מסקנה מוסרית עצובה, לפיה אין לנו כלל בחירה חופשית. חרות הרצון אינה אלא אשליה. המחשב שבתוכנו, המוח מחליט, ואנו נגררים אחריו. נראה לי שמלכתחילה אין זו טענה נכונה. יש בחיינו טניס ויש שחמט. כולנו עמדנו בפני החלטות שקדמו להן התלבטויות וייסורים אינספור. אך מצד שני, פעמים רבות, מי שהחליט היה המחשב שבתוכנו, המוח. אנו תכננו מחשב זה מאז ילדותנו, כאשר החינוך, הטלביזיה והרחוב "עזרו" לנו. ואכן לפעמים בסוף התהליך, שיכול להיות הרסני, עלולים בני האדם, בעניינים קריטיים, להפוך לעבדי המוח, שהקשה את לבם. ולמרות זאת, לא כך סבר ליבט. הוא מדד, ומצא שיש כ-200 אלפיות השנייה בהם האדם יכול להטיל וְטו על הפעולה שהמוח קבע שיש לבצע. האם הוא יעשה זאת? על שיעבוד האדם יעידו מעשי יום יום. וויכוח בנאלי על מקום חנייה עלול להסתיים בדקירה ורצח. אפילו אז, כשהמוח רותח מכעס, קיים חלון חרות

בו אנו יכולים להגיד לא! מתוך כך, מתקשר ליבט אל הפסוק המרכזי שבפרשתנו: "וְאַהֲבַתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ליבט: 149).

רבי עקיבא אמר על פסוק זה "זה כלל גדול בתורה" (ספרא, קדושים), זאת בלי להסבירו. הלל לפניו, הסביר את הכלל במעין ניסוח שלילי שניתן לנוכרי שביקש להתגייר (שבת לא ע"א): "דעלך סני לחברך לא תעביד [מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך] זו היא כל התורה כולה ואידך פירושה הוא זיל גמור [לך ולמד] ". באווגליון על שם מתי (7, 12) מובאת אמרתו של ישו: "כל שתמצו שיעשו לכם בני האדם, גם אתם עשו להם, כי זאת התורה והנביאים". הסיום: "כי זאת התורה והנביאים" הוא מעין ציטוט-עיבוד של סיום דברי הלל, אלא שכאן הנוסח הוא חיובי. בנימין ליבט ז"ל הדגיש את חיוניות הנוסח השלילי. רוב עשרת הדברות, מדגיש הוא, פירושם 'לא!' אנו חייבים לשמור על כוח הוטו, כדי שנוכל לשלוט על מה שפורץ אלינו מתוך תוכנו, מהמוח ואולי מבלתי מודע אחר אותו חקר פרויד. קיים חלון של חרות, שהוא, מוסיף ליבט, בוטא על ידי המיסטיקנים היהודים שדברו על כך שהקב"ה צמצם את עצמו, כלומר הניח חרות לבני האדם (ליבט: 141).

דברים מופלאים! במאמרו 'על שתי הסעיפים', התלהב גם אחד העם מהנוסח השלילי. כשלעצמי אינני מוכן לוותר על הנוסח החיובי, אותו ניסח הרמב"ם על בסיס מקורות תלמודיים שונים שהשתמשו בו (הלכות אבל יד, א): "ואהבת לרעך כמוך כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים עשה אתה אותן לאחיד..." אלא שהנוסח השלילי קודם. הוא קורא לנו: "למד לומר לא! לעצמך".